

chybným výkonom vo výrazný prospech Spenglera, lebo tu chýba aj meno autora – indikuje ho len písmeno F, výkričník a otáznik), zato tu však narazíme okrem spomínaného Američana De Kruifa, silne recipovaného a oslavovaného vo fašistickom Nemecku, ale napríklad aj na spis Alfreda Rosenberga *Der Bolschewismus als Aktion einer fremden Rasse*, ktorý je fašistickou aplikáciou prvkov biologistickej tendencie vo filozofii života.

Humor vo Vámošovom prozaickom diele

VLADIMÍR PETRÍK, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Ak listujeme vo Vámošovej zbierke noviel *Editino očko* (1925) alebo v románoch *Atómy Boha* (1928) a *Odlomená haluz* (1934), objavíme v nich všetko možné, ale nenájdem v nich humor, len sarkastický a zlostný smiech, za ktorým sa skrýva autorova bolestná grimasa vyvolaná pohľadom na človeka, ktorý je hračkou v rukách zlomyseľného stvoriteľa či slepej prírody. Túto ambivalentnosť popísal Miloš Tomčík takto: „... u Gejzu Vámoša bije aj pod esteticky ‚hrubšími‘ výrazovými prostriedkami citlivé a často až jemné srdce.“¹ Humor je však organickou zložkou novely *Jazdecká legenda* a evidentne aj divadelných frašiek *Sladoľad*, *Pisáriušov notár* a *Sterilizácia* (všetky 1935).

Dobroslav Chrobák v recenzii *Jazdeckej legendy* (1932) o probléme sarkazmu a humoru napísal: „Vysmieva sa (teda autor, V. P.) ďalej. Vysmieva sa možno ešte viac, ako v predošlých knihách. Ale v *Jazdeckej legende* je to smiech zdravý, chlapský. Nie už ten cynický úšľabok, ktorý hyzdil jeho tvár v *Atómoch boha*.“ Onú zdravosť Chrobák pomenoval ešte inak: kým v *Atómoch Boha* je Vámoš deštruktívny, v *Jazdeckej legende* „našiel kladný pomer k životu“.² Nasledujúce dielo, román *Odlomená haluz*, však ukázalo, že s tým Vámošovým kladným vzťahom k životu je to komplikovanejšie. Michal Chorváth síce hovorí v súvislosti s touto knihou o „gargantuovštine“ a o „rabelaisovskej šľavnatosti (často až oplzlosti)“³, ale Andrej Mráz o „skrivenej grimase, do akej Vámoš primitívne rozďavuje osudy svojich pubertálnych chlapcov a dievčat“. A pokračuje: „Zdá sa to iba takým vyškieraním (teda nie smiechom či humorom, V. P.), ktorého jediným cieľom je nazhromaždiť čím viac absurdností, aby sa ctené i nectené čitateľstvo rozhorčovalo.“⁴

Vráťme sa však k *Jazdeckej legende*. O čo v nej ide? Je to príbeh štyroch čerstvých doktorov medicíny, ktorí sa na vojenčine musia naučiť jazdiť na koni. Autor naozaj šľavnato popisuje trampoty tohto výcviku: tupý vojenský dril, pády z koní, odreté zadky

¹ TOMČÍK, M.: *Epické súradnice*. Bratislava, SPN 1980, s. 56.

² CHROBÁK, D.: *Cesta za umením*. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1957, s. 106.

³ CHORVÁTH, M.: *Cestami kritiky*. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1979, s. 178; podobne A. Matuška: „Kumpánske partie knihy – najlepšie v románe – sa zas napájajú zreteľne pri vodách rabelaisovských; rabelaisovské sú i tie groteskné mená hrdinov.“ *Pre a proti*. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1956, s. 74.

⁴ MRÁZ, A.: *Medzi prúdmi I*. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1969, s. 178.

a podobne. Už sama situácia, ktorú autor pravdepodobne zažil alebo videl zblízka, navádza na humorné spracovanie. Vámoš spomína v texte karikatúru, známu v celom bývalom Rakúsko-Uhorsku pod názvom Die reitende Medizin, znázorňujúcu žalostnú figúru lekára na koni. Vámoš hovorí o rakúskom „krivonosom vojenskom lekárovi“, „zrejme synovi Izraela“, ktorý sa „drží křčovite hrivy kobyly a sedí na nej s ohnutým chrbtom ani kocúr, čo ho posadili na brús ...“⁵ Vzťah jazdca a koňa je v Jazdeckej legende spočiatku totálne nepriateľský. Kôň je zlomyseľná mrcha, ktorá nemá iný cieľ, ako dokaličiť jazdca. Jazdec je neohrabaný babrák, ktorému treba dať zabrať, aby sa naučil jazdiť. Po rozličných útrapách sa však všetci štyria hrdinovia dokážu udržať na konskom chrbte a jeden z nich, čatár aspirant Kavalec si tak obľúbi jazdu na koni, že keď sa dostane s vojenskou jednotkou na cvičenie kdesi na Oravu a nesympatický dôstojník mu vezme koňa, tak zahrá niekoľko dramatických výstupov, aby koňa znovu získal. A celý „konský príbeh“ vyústí takmer do idylly: „V rozkvitnutom mesiaci auguste, v päťadvadsiatom roku života, a v ružovej hmle vlastnej fantázie, bez drvivých skúseností, práve čo vyšiel zo študentskej romantiky vysokoškolských rokov a vhuhol do sladkých trampôt priateľstva so štvornohým národom triumfálneho cváľania s vetrom opreteky, Kavalec sníval, že toto priateľstvo, tento bravúrny, beťársky život nemá konca.“⁶ Tu sa síce príbeh skončil, ale autor v duchu svojej pesimistickej životnej filozofie zavrhuje Jazdeckú legendu takto: „Kdeže by bol Kavalec v tých časoch tušil, že o rok o dva, hodený do prúdu filisterskej všednosti, koňa neuvidí, iba ak zapriahnutého do drkotajúceho fiakra malomestského a nebude mať s koňom do činenia, iba ak v podobe prevareného párku pouličného predavača. Lebo na párky sa zmenia na tejto planéte aj tí najbujnejší Flaviáni a v bachratých filistov aj tí najblúznivejší Kavalcovia. A z junáckej jazdeckej legendy krásnej mladosti ostáva, hľa, iba sladká spomienka.“⁷

Pravda, ani tento záverečný kontrast nedokáže načisto zmazať pozitívne vyznenie príbehu. Kavalcov vzťah ku koňom nazval Vámoš priateľstvom. Priateľstvo je vo Vámošovom svete, kde každý na každého breše, vzácna vlastnosť a u Vámoša jedna z najvyšších hodnôt. Tu kategóriu priateľstva ako želaného vzťahu medzi ľuďmi (je v nej obsiahnutý aj široko poňatý cit empatie a lásky) autor rozšíril na vzťahy vo svete živého tvorstva vôbec.

Všimnime si teraz aspoň letmo to, čo Miloš Tomčík nazval „esteticky ‚hrubšími‘ výrazovými prostriedkami“ a čo vlastne vyjadruje nielen Vámošovu metódu, ale aj postoj k životu, jeho životné presvedčenie. V Jazdeckej legende je tých výrazov menej ako inde, ale sú. Autor ich používa na hyperbolizáciu. Nejde len o jazyk, autor nadsadzuje, hyperbolizuje vo všetkých vrstvách príbehu. Hyperbolizácia – a poukázal na to aj Tomčík – je jeho „takmer rozhodujúcim sémantickým prostriedkom“.⁸ Vámoš nadsadzuje, aby obrátil pozornosť čitateľa nie na svoj výtvor, ale na vec, o ktorú mu ide, aby vystríhal. Trasie ľudským vedomím, aby ho prebudil. Zdá sa mu totiž, že človek je hluchý

⁵ VÁMOŠ, G.: Jazdecká legenda a iné prózy. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1957, s. 10.

⁶ Tamže, s. 83 – 84.

⁷ Tamže, s. 84.

⁸ TOMČÍK, M.: C. d.

a ľahostajný k vlastnému osudu. Michal Chorváth hovorí v tejto súvislosti o Vámošovi-pedagógovi. Mne sa zdá, že vo Vámošovi je horlivosť takmer starozákonná. Aj starozákonní proroci preháňali vo výraze, aby prebudili v ľuďoch živú vieru a dostali ich na správnu cestu.

Až sem hyperbolizácia v Jazdeckej legende nesmeruje. Zostáva v podstate funkciou humoru. Zdrsňuje skutočnosť, predimenzúva jednotlivé zložky prózy. Už prvá veta je hyperbolou: „Čatárovi Miroslavovi Kavalcovi visel nos až po zem a dušu mu hrýzli ťažké starosti.“ Z takéhoto nasadenia sa odvíja celý príbeh štyroch doktorov, ktorých autor charakterizuje ako „chrápajúcich darmožrútov“. Jeden z nich je „ako bravec vykĺmený“, druhý „dlhý ako telefónny stĺp a chudý ako chrt“. Ľudia tu nehovoria, ale revú, kone sú beštie atď. Hyperbolizácia a expresivita dodávajú chudobnému príbehu dynamiku. Všetko sa však odvíja, napriek drsnému výrazovému aparátu, povedal by som v ľudsky teplej atmosfére. Vámoš má tu rád svojich kriklúňov, nevidí už v nich nepodarených žiakov, ktorých treba karhať a ťahať za uši, ale individuá, z ktorých si možno uťahovať a zároveň s nimi sympatizovať. V Jazdeckej legende absentuje reflexívna zložka (zostali z nej len omrvinky), teda zložka, cez ktorú sa v ostatných Vámošových dielach priamo valí autorov „cynizmus“. Príbeh je samonosný a osnovaný na bezprostrednej skúsenosti. Možno vari povedať, že v Jazdeckej legende život vyhral nad autorovou filozofiou a zároveň ju usvedčil z jednostrannosti.

„Aféra v Bahňanoch“ – materiállová štúdia z literárneho života v medzivojnovom období

VLADIMÍR BARBORÍK, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

1. Literárny život – aféra

Pod aférou, ako bola udalosť, ktorej sa budem venovať, nazvaná, tu rozumiem jeden zo „žánrov“ literárneho života, žáner, ktorý môže mať niektoré spoločné črty s inými jeho prejavmi, ako sú napríklad polemika, spor či škandál, no ktorý sa od nich aj niečím odlišuje. Nepôjde mi na tomto mieste o charakteristiku jednotlivých prejavov literárneho života a rozdielov medzi nimi, skôr sa pokúsím na báze konkrétneho prípadu zhromaždiť dostatok materiálu, ktorý by nás k takejto charakteristike mohol priviesť. Pôjde o kauzu, ktorá sa udiala v rokoch 1933 a 1934: jej východiskom bol text slovenského spisovateľa Gejzu Vámoša Žid severu a juhu (Slovenské smery, 1, 1933/34, č. 1, s. 2), jej takpovediac ihriskom, priestorom, na ktorom sa rozvíjala i zavŕšila, boli stránky dennej tlače i (v menšej miere) literárnych časopisov, rovnako ako aj súdna sieň; prekročila literárne rámce, zasiahla do osobného života G. Vámoša, naplno sa rozvinula v malomestskom prostredí autorovho bydliska a jej ohlas nadobudol celoštátne rozmery, pričom prešla naprieč niekoľkými sociálnymi, nacionálnymi i náboženskými štruktúrami. Prípadoznáme z publicistiky Matušku a Novomeského – v ich článkoch sa stretávame aj s pomenovaním kauzy.